

Rovataink

IRODALOM.

AMBRUS ZOLTÁN.

Azok, akik csak egy-két novelláját, ujságcikkét vagy irodalmi tanulmányát ismerik, bizonyára nem tudják megérteni, vajjon melyek azok az értékek, amelyekért a métier-beliek — még a legfinnyásabb izlésűek is — olyan megkülönböztetett tisztelettel emelik őt a többiek fölé. Így, kötetbe gyűjtve, négy-ötfféle műfajtermékeit magukbafogláló sorozatokban kell Ambrus Zoltán írásainak megjelenniök, hogy igazolják a legfinomabb izlésű olvasóközönségnek iránta érzett szeretetét és egyzersmind azt is megmagyarázzák, miért nem volt soha és nincs jelenleg sem ellenzéke ennek az írónak.

Ambrus Zoltán pályafutása egybeesik a magyar irodalom diadalmas megújulásának korával; abban az időben élt és alkotott, amikor a magyar líra, dráma és elbeszélő-irodalom végre versenyképes lett a sok évszázados kulturájú nyugati nemzetek irodalmával. Az érvényesülésnek azt a lelket gyönyörködtető diadalát azonban majdnem egy évtizedig tartó élet-halálharc előzte meg, melynek folyamán nemcsak az írók és kritikusok, de a közönség is két pártra szakadt, aszerint, hogy az elmúlt tradíciókhoz ragaszkodott-e vagy a tömegesen jelentkező friss tehetségek munkásságáról remélt megújulásra áhítozott. A harc oly általános jelentőségű volt, az ellentétek annyira kiélesedtek, hogy senki sem maradhatott közömbös. akinek csak a legkevesebb közössége volt az irodalommal. Mégis hogy lehetséges az, hogy Ambrus Zoltán — egyike a legismertebb és legtekintélyesebb írónak — pályája egyetlen pontján sem került összeütközésbe az egyik vagy a másik párttal? Hogy lehetséges az, hogy az ő talentuma — egészen kivételesen — egy pillanatra sem volt problematikus; hogy neki a legkülönbözőbb generációk, a legszélsőségesebb pártok, a legellentétebb csoportok írói is elismeréssel adóztak? A felelet: mert minden alkotásában tiszta művész, a szónak abban az exkluzív értelmében, amely minden felekezeti, társadalmi vagy politikai tendenciát kizár. És ez a főnti megállapítás mindjárt egy másikhoz is elvezet: az abszolút tendencianélküliség nem erény, hanem fogyatékoság az olyan írónál, aki a

legválságosabb társadalmi átalakulás kellős közepében élt, aki a régi és új ideológiák harcának keresztútjében termelte munkája javát, aki napról-napra, óráról-óra, percről-percre meggyőződhetett, mint diadalmaskodnak a progresszív törekvések a konzervatív világszemlélet fölött és mint jutnak kifejezésre irodalomban, művészetben és kritikában. Ambrus Zoltán új könyveiben nyoma sincs annak a történelmi küzdelemnek; sem a novelláiban (amelyekben pedig sűrűn szerepelnek komplikált lelkű modern emberek), sem irodalmi karcolataiban (amelyekben pedig a XIX. század sok kimagasló egyéniségével és sok számottevő jelenségével elmélyedően foglalkozik), sem ujságcikkeiben (amelyekben pedig az élet minden elmélkedésreméltó aktualitását abból a szempontból vizsgálja meg, hogy mennyiben lehet pillanatnyiságukból örökérvényű törvényszerűségekre következtetni és speciális körülményeikből általános konkluziókat levonni).

Minden kor uralkodó eszméarámlatának meg van a maga sajátos tendenciája, amely a kor gondolkodóinak, művészeinek, íróinak alkotásaiban kifejezésre kell, hogy jusson. Akiből ez hiányzik, az a legragyogóbb zsenialitással, a legdúsabb produktivitással sem lehet reprezentatív man-je korának. Ambrus Zoltánból hiányzik a társadalmi szolidaritás érzése és címe: az intellektuális értékeknek és művészi kvalitásoknak még ily példátlan nagy mennyisége sem elegendő, hogy az egész közéletre mélyebb és maradandóbb hatást gyakoroljon.

Pedig nincs még egy írónk — a legújabbak között sem — akiben annyi értékes tulajdonság volna együtt, mint Ambrus Zoltán sokoldalú egyéniségében. Ismét nem egyes darabokra gondolok, hanem együttvéve mind a négy kötetre, ami a napokban jelent meg összegyűjtött munkái legújabb sorozataként. Novellái (Régi és új világ), irodalmi karcolatai (Vezető elmék) és ujságcikkei (A tegnap legendái és Nagyvárosi képek) önmagukban, külön-külön nem egészen tiszta, formai szempontból nem egészen kifogástalan alkotások; sokoldalú tehetségének sokféle kvalitása pazarul elkeveredik minden írásában. Novelláiban a mese szintetikus, ősi egysége helyett intellektuális értékek kárpótolnak: a kompozíció szilárdsága, pedáns miliórajz, mélyreható lélekanalízis és csiszolt, művészi stílus. Mindezek egy bonyolult pszichológiai és logikai folyamat végső eredményeképpen olyan irodalmi produktumot adnak, mely a legspeciálisabb, leg-

eredetibb elbeszélők produktumainál semmivel sem értéktelenebb. Csak éppen fordított fejlődési processus által jön létre, mint amazok. (Ambrus a gyémántot nem készen bányássza önmagából, hanem kísérleti úton állítja elő.) Irodalmi karcolatai között ott találjuk a múlt század majd minden monumentális egyéniségét, könnyen, megértéssel, finom pszichológiával és nemes objektivitással megrajzolt konturokban. Bár ezek is vázlatosabbak, semhogy alapos irodalomtörténeti tanulmányoknak vagy komoly essayknak nevezhetnők őket, mégis vannak helyenkint megállapítások, melyeken keresztül egy titokzatos művészlélek minden rejtélyessége megnyílik. Amit Dickens regényeinek vezérmotívumáról. Taine milió-doktrinájáról, Flaubert impassibilitásáról, Bashkirtseff Mária naplójáról, Maupassant haláláról, továbbá Bourget-ről mint a pesszimizmus új bírálójáról vagy a katona-regényekről mond, az elévülhetetlen.

Habár ezek kivétel nélkül irodalmi karcolatok, Ambrus itt se kevésbé novellista, mint formális elbeszéléseiben, éppen úgy, ahogy novellái mind-egyikében érezni lehet Ambrus Zoltánt, a kritikust, mert ő mindenekelőtt bölcselkedő, analizáló, kritikus elme. Milyen találóan alkalmazhatjuk egyéniségére azt, amit ő írt Flaubert-ről: „Ha örömet érez, elhalványítja, ha fájdalmat szenved, elmélyíti, ha szeret, elmergezi érzéseit a sajátos vizsgálódó erővel, mellyel magának ezekről az érzésekről legeredetibb veleszületett hajlamának hatalmánál fogva számot adni igyekszik. Ha valaki a bölcselkedés e fajta hajlamával születik s ahhoz a természet beláthatatlan termékenyítése következtében még artisztikus erőt is örököl, akkor ez a valaki, aszerint, amint tehetségét a körülmények megérlelik, a mi korunkban vagy regényíró lesz, vagy kritikus. Bármelyiké fog kifejlődni, mind a keftőnek anyagát magában hordja halálig. Mint Ambrus is. Mert valóban: a Midás király-tól a Vezető elmék-ig csak időbeli distancia van. Lényegében és az írónak a matériával szemben való állásfoglalását tekintve egy és ugyanaz.

Ambrusról írván, ma már fölőlegesnek tartom közmondásossá vált stílusértékeiről disszertálni. Ha egyáltalában jogunk van a magyar irodalmi nyelvnek a legdifferenciáltabb érzésnüanszok kifejezésére és alkalmas fejlettségét egyidőben említeni a franciával, akkor erre Ambrus Zoltán nyelve föltétlenül megerősítő dokumentum. Nyugodt kristálytisza, pedans stílus az övé, sehohsem fájlalunk bántó disszonanciákat, brutális zökkenőket, de szenvedélyesebb lendületet sem érzünk sehohsem. Olyan a tempója, mint a forrásától már messzejáró, hatalmas folyamvizé: egyenletes és széles ritmusu.

Franyó Zoltán.

MÓRICZ ZSIGMOND: TAVASZI SZÉL.

Ebbe a petrencébe egy szomorú tavasz avarja kólródott egybe.

A legmélyebbre csukott érzésekkel is, teszem azt a szerelemmel, úgy vagyunk, hogy amíg fáj, nem mutatjuk, amikor mutatjuk, akkor már nem fáj. Elszállt, mint a tavaszi szél, elolvadt mint a tavaszi hó.

Ezerkilencszázban kezdett fujdogálni a: „Tavaszi szél”. Szomorú tavaszban, mondja a szerző, és el kell hinni ezt a nagy, büszke vallomást. Megértettem. Emlékezem is arra a tavaszra... Szomorú tavasz? Hát az is van? Van. Bizony van, bizony volt.

A néném kézen fogott és elvezetett haza. Gyilkos betegségben feküdt apám az ágyon, a szomszéd szobában még betegebben feküdt anyám. Apám int, hogy jöjjenek közelebb, megölelt volna, de nem birt. Intett: hozzak egy pohár vizet, de ne hideget. Vigyázva eresztettem le a vedret a kúba, mélyre ne bukjon, hideg ne legyen. A nap süttött, a tavaszi szél napja, de a víz hideg volt, jéghideg. Melengettük a kezünk melegével a pohár falát. Nem ihatta. Kinyitottuk az ablakot, a másik szobában anyámnál is. Még most is az arcomon érzem, ahogy cirógatott, a hőolvasztó, langyos meleg tavaszi szél. De apám szegény, nem tudott lélekezni és a másik szobában édesanyámat megölte a láz, a meleg, a tavaszi forróság...

Szépen süttött a nap, a tavaszi szél napja, lanyhán, melegen fujdogált a kopasz szomorú fűzfák vesszői között aznap is, mikor vittük őket...

Tavaszi szél úgy-e?

Én pedig azon a tavaszon a legtöbbet bigéztem, mindössze az fáj, hogy sirva kötötte a fekete nyakendőt reggelente a nyakamra Teréz nénim.

Jól tudom hiába írtam le. Aki nem próbált szomorú tavaszt, nem is tudja mit mivel a tavaszi szél. Bizony azt csak nyáron tudják, hogy mit mivel.

És lám! Ez a szél fakasztja a hegyoldalban az ibolyát, ettől dagadozik a vadgesztenye ragadós buzogánya. Szembe helyezkedem a szerzővel. Igenis: a tavaszi szél az rügyfakasztó. Nyílnak benne a tarka mezei virágok, sarjad tőle a füves rét, amikor aztán lekaszálják, ez a jófajtájú, drága széna.

Így tessenek kérem megérteni. A Móricz Zsigmond könyvében sem az avar a szomorú, hanem a szél, ami lesodorta. De, mint fentebb hasonlatosan mondtam, nem is avar. Frissen kaszált, illatos széna szárad ezen a Móricz Zsigmond gazda rétjén. Erről a rétről termett az a legkifünőbb sarnyú, amit a második kaszálás adott a magyar irodalomnak.

A „Tavaszi szél” novellái egymásután, ahogy jönnek, nem fejlődésben fokozódó csillogása az írásművészetnek. Egyik olyan, mint a másik. Szébbnél szébb. Imponáló az erő, amivel magához vonja, szívja írójuk a témáját. Szándékosan nem szedem külön a boglyának a virágait. Egyikben kedves ellágyulás, a másikban a lélek szitáján átszűrt jóság,

mosolygás a könnyek mögül, biztos meseszöveg, hamisítatlan paraszti beszéd, a milliő művészi rajzában pompásan élvezhető. És a „Lábnymok a porban...” című, „Csokonayhoz” hangulatcsináló novella után magába bágyadtan ereszti térdére az ember a könyvet. Micsoda fantázia? Micsoda tudás? Micsoda mély csengése a derűs hangnak?

Együtt kell élvezni színét, amely tarka-barka, illatát, mely nem hamisított, parfüm illat. Nagy vétek volt Móricz Zsigmondra ráordítani, hogy „izléstelen”, mert az írásnak, az embereknek ennyi báját nagyon kevés úgynevezett szalon író könyvében láttam.

Egészben olyan, mint a játéknak felfűzögetett mogoró, amivel míg az ember a nyakába vetve játszik gyerek lelke örömeire, közben le is lopotgatja.

A subás ember, ha kimelegedett az idő, szőrével kifelé veti magára a subát. Annaira szükséges a szőre, mint csak a bőre. Szokja mondogatni. Móricz Zsigmond a melegbe kifordította a subát: lássátok meg, sohase is volt az én subám — mint mondani szokják — széllal bélelt. Palóc István.

©©©©©©©©©©©©©©©©©©©©©©©©©©©©©©

DUTKA ÁKOS: ÚJ VERSESKÖNYV.

Bizonyos, hogy ezek a versek egy kiváltságos sors legszebb pillanatainak ihlettségét rejtik, egy kiváltságos sors igazi, valóságos betöltését éreztetik. Az ifjúság második felében, a harmincadik év delén ért el ide Dutka Ákos, amikor az első, a fiatal szerelmek fantasztikus láza, a vágódások, boldogtalanságok, régi reménységek mind jól megértett, kissé le is cáfolt, elkallódó emlékek már. Atlantisz regéje kísért még: egy álomvilágról, édes tündérvilágról, mely elsüllyedt volt a szívünk tenger-mélyseibe, de itt inkább csak az elbámulásoknak, a fantáziáknak élünk, olyan csodálatos színek játszanak a horizonton, csodálatos perspektívák nyílnak a tengervizek, a feledések örök mélységei felett. Románcok és Loreley-dalok is átcsendülnek olykor, ó igen: versben, poézisben ezt csak az adhatja, aki a szív igazi, titkos értelmű szavait tudja. Viszont igaz, hogy az elsüllyedt tündérvilágból fennmaradt műkincsek, a régi versek problematikus becsüek; zsenge ifjúságunkban a Nagyvárad nagyotakarásai, Nagyvárad Párizs-szépségei és Párizs-rejtelvei éltek, ezek inspiráltak vad elszántságra, rajongásra, élet-halál közt lebegő impresszionizmusra, ám ez az impresszionizmus így sem lehetett meddő; hogy pedig túlműveltek s túltraffináltak voltunk, azt el kell ismernünk.

Bródy Sándorral rokon a férfiasága, melyet rajongva, lázadóva éltek, ugyanolyan harmóniák vágyait álmodták ugyanarról a diadalmas, tartalmas férfiaságról. Jöhetnek ezután nagyok, akik ezt az álláspontot meghaladják, akiknek művészete ezeken

az érzékeken, ezen a pszichén túl kezdődik, ám ez a világ akkor sem tűnik el: megmarad, ittmarad romantikának.

Dutka Ákos e verskötete örvendetes főkélesedést, feljutást jelent. Már régi verseiben is gyakran felaláljuk e poézis csiráit, de a mostani kötetének szép és bő áldása igazán teljes mértékben megnyugtató. A régi versek jellemző kitételei szerényebb, szolidabb tónusba csaptak át, szépen kivált s csodálatosan tiszta artisztikumká lett, ami azokban az érzésekben művészi tartalom volt. Egy megnyugvás adja e versek alaptónusát; egy megnyugvás, amely minden küzdelemnél, harcnál, diadalnál magasabb rendű, drágább és tisztább. Egy szerelem gyöngéd intimitásával átölel benn minden emlék. Ebben az érzéskörben tagadhatatlanul van annyi szépség és mélység, hogy ezeket fűskénbokra át bejárva, egy új verseskönyvre való művészet birtokában hagyhatjuk el. S jóllehet e versek főjellelvonása a megható kedvesség s az ilyen zsánerű, új, de decens és kitűnő dolgokból rendszerint elég egy kötet (a buzgó kritikusok előzőeken szokták az ilyen könyvről megállapítani, hogy „egymagában is főkéletes eredménye egy életnek”, hogy „fennmarad az író neve, ha nem is ír mást”, mondva a kritikusok néha egész ötletszerűen s érthetetlen módon kedvet kapnak ilyen jószívűsége) mi hisszük, hogy ennyi mélység és szépség utat nyit Dutka számára új élményekhez, megnyitása lesz az eredmények folytató, gazdag sorozatának. László István.

©©©©©©©©©©©©©©©©©©©©©©©©©©©©©©

MÓRICZ PÁL: PUSZTULÓ VILÁG. (Elbeszélések a hajdúföldről.)

Olvasom ezt a kedvesen megírt magyar könyvet s a sorokból dús, végtelen puszták tiszta illata száll felém. Hajdusági emberek nem nagyon változatos életének ügyes megfigyelője Móricz Pál, tanyai lakók, juhászok, bundás magyarok jó ismerőse. Innen van az, hogy alakjai megrajzolásához nem használ felesleges szócifraságokat; néhány találó, markáns vonással elének tudja állítani az embereit.

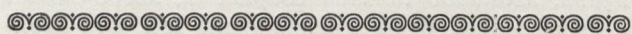
Pusztuló világ... Új szelek, fergetegek keringenek a Hortobágy felett, mulnak a régi szokások, újak jönnek, ismeretlenek, új emberek, új világ. Móricz Pál rajongással imádja a földet, az ő világát, az ő festvéreit, a hajdúföld régi népeit, a népek régi szokásait, apró-cseprő dolgait.

Móricz Pál ismeri az embereit, közvetlenül, szeretettel mesél róluk, s ez olyan erénye, mely méltánylást, elismerést érdemel.

Történeteiben nincs dekoráció, sehol egy színebb beállítás; a színtestéshez nem elég biztos a tolla s ezért mosódnak el sokszor a milieu-ji.

Ez azonban nem ront az elbeszélések őszinte közvetlenségén.

Móricz Pálnak — talán a hajduföldről való témái miatt — bizonyára nincs még megérdemelt olvasóközönsége, de azok, akik megérik a magyar paraszt tiszta lelkének meleg sugarát, örömmel fogják olvasni Móricz Pál élvezetes írásait. J. Gy.

LAFCADIO HEARN ÉS CLAUDE FARRÈRE. Kelet kultusza Nyugaton.

Korunk lelkének egyik legcsodálatosabb megnyilatkozása, a távol Kelet varázsa. Sem új ez, de újak a vonatkozásai. A kereszties hadjáratok is teremtettek bizonyos kapcsolatot Kelet és Nyugat között, de a Kelet iránti érdeklődésnek valóságos kultusszá való fejlődése és kapcsolata a kor szellemével, a legutolsó évtizedek jelensége. Voltaire volt az első, aki hozzáférközött a Kelet lelkéhez, de kortársaiban hasonló érdeklődést nem tudott fölkelteni. A tizenkilencedik század irodalmában alig van termékeny író, aki akár képzelete szárnyain, akár utazásainak eredményeként keleti tárgyú témákhoz ne nyúlt volna, Châteaubriand, Théopile Gauthier, Victor Hugóval élükön. Ezekben a keleti tárgyú írásokban azonban csak a színezés, a beállítás keleti, Keletnek csupán a pittoreszsége fogta meg őket, vagy a keleti léleknek valamely kiragadott, dekoratív vonala: annyi a Kelet titokzatos, fölünk távol-idegen világából, mintha egy deszkakerítés hasadékán pillantottak volna be idegen keribe. A tizenkilencedik század vége hozta meg azokat az írókat, akik ha nem is teljes, de mégis plasztikus képet hoztak magukkal a messzi keletről. Pierre Loti regényeinek sorozata alapján véve ugyan egy nőhódító szerelmi életének krónikája a Boszporuszról a Fuzijama fővéig, de mohó vágyakozása, amellyel környezetébe beolvadni igyekezett — török és japáni ruhában járt és boldog volt, ha nem ismerték föl benne az idegent — intuitive sok titkát fártá föl előtte a keleti léleknek. Pierre Loti regényeinek világa már nem csupán színpompájuk és groteszségük érthetelenségével megkapó pillanatólvételek egymásbakapcsolása. Van már levegője és már gondolkozóba ejt, már csábít. Már kicsillan belőle ama, a nyugati embert oly tudatosba vegyülő ösztönszerűséggel foglalkoztató gondolat: vajjon nem hibás irányban halad-e egész nyugateurópai kulturánk? Vajjon nem a Kelet, a Kína, az India, a Japán kulturája halad-e jobb irányban az élet megértése, a boldogság felé? Ezen a nyomon haladva foglalkozik a Kelettel Lafcadio Hearn angol író. Két kötete: „Bepillantása az idegenszerű Japánba” szinte szimbóluma a Nyugaton a Kelet lelkét megismerni vágyódás folyamatának, fejlődésének. Az első elbeszélésben

„Első napjaimat Keleten” mondva el még ott tart, ahol a tizenkilencedik századig a nyugati ember általában: Japán pittoreszsége fogja meg. Oldalakon keresztül (egy fölösleges betű nincs bennük!) szinte gyermekes örömmel foglalkozik ilyes apró megfigyelésekkel: Igazuk volt azoknak, akik közhellyé tették a „fündéri Japán” szóképet. Mert ott minden annyival apróbb, légiesebb, játékszerszerűbb, mint másutt: az emberek, a házak, a fák, minden oly lágy és halk muzsikájú.

„Élhettem volna-e más országban ennyi ideig, az emberi jóság ily szakadatlan tapasztalatának öröme közepette?” így kiált fel a kötet végén. Megdöbbenően jogosultnak tetszik, ha a mai Japán nagy elmei között számosan tiltakoznak a nyugateurópai kultúra behonosodása ellen, mert az szerintük csupán a technika vívmányaiban vitte előre az emberiség ügyét (ezt ők — századok munkáját — egy-két évtized alatt átveszik), míg az emberi együttélés megoldhatatlan problémája körül most sem értek el oda, ahova Japán már ötszáz évvel ezelőtt elérkezett.

Ezt hozta Keletről Lafcadio Hearn. Félve adja, idézőjelek között — hisz mégis a saját faja felé húz — de itt-ott teljes egészében vállalja és keserű lemondással tekint arra, amit a keresztény vallás és annak tagadása a technika vívmányaival karöltve alkotott és amit európai kulturának nevezünk. Többekévesbbé tudatosan ez az érzés teremtette meg Kelet kultuszát a nyugati ember vergődő lelkének valami „másért” való vágyakozásában. A nyugati emberre, akinek lelke ma számtalan, kinosan szerzett immunitás összessége oly érzésekkel szemben, melyekre apáinak világnézete fölépült, megnyilatkozásként hat a Kelet lelke. Szeretne hinni benne. De ez a szó „hít” már kiveszett a szótárából. Olyanná vált mint ama neuraszténiás ember, aki irítózik a bunda súlyától, mozgást gátló idomtalanságától és a tél hidegétől egyaránt. Hideg zuhanásokkal edzi tehát magát, kengyelfutó lépésben jár az utcán és erős szeszekkel füt belül: hogy kiskabátban járhaason a hóban. Ez a típus a Kelet kultuszában fogadta rajongva Claude Farrèret és az ópiumot vagy az ópiumot és Claude Farrèret vagy bármelyiket a kettő közül.

Mint valami kaleidoszkópban a színek úgy kavarnak előttem ezek a szavak: Nirvána, ópium, Claude Farrère, Kelet, Nyugat, élet-titok, miért? Buddha, ópium, Nirvána! India!

India! Ez a Kelet lelkének forrása, amint valószínűleg (mily szimbólum!) ott volt a minden vallások és mitoszok édene, első emberpárja is. Innen indult útnak Kelet lelkének két istene: Buddha és az ópium.

Claude Farrère — a Kelet és az ópium költője — talán súlytalanabb ember Lafcadio Hearnnél, de mindenestre nagyobb művész. Igazibb művész. Az igazi művészek módjára nem analizál, nem kommentál, hanem teremt. Ime egy elbeszélésének tartalma, a „Fumée d' Opium”-ból. Fai-Tsi-Loung.

Fai-Tsi-Loungnak, eme, a köd ázsiai rejtelmibe vesző, sárkányokkal és szellemekkel népes vizeknek, kalóza volt az isteni eredetét sejtő Hong-Kop. Ópium-pipáját szívja és a Filozófust olvassa, sajkáján heverve, amikor a Fai-Tsi-Loung vizein, vízió-szerű pompájú naszádján megjelenik Yu-Tcheng-Hoa, a Sárkány leánya. Az ópium szorítogva forr. A jelenség csodaszépsége megdöbbeneti Hong-Kopot és félelemben, gyűlöletbe vegyülő csodálatában följajzza ijját és nyílat a Sárkány leánya felé röpíti. A leány és csodahajója eltűnik, Hong-Kopot ellenben elábrándozott idők (percek vagy évek?) után földalatti alaguton tengervízlepte kráternyílásba sodorja egy örvény. Bizonytalan idők mulnak, amíg megjelenik a Nagy Sárkány, a megsebzett leány apja. Tudatja Hong-Koppait, hogy el kell pusztulnia bűneért, rizstől, víztől, ópiumtól megfosztottnak. Hong-Kopot csak az ópium hiánya tölti el borzalommal. A végső pipa mámora elszálltával, mintha elkezdnének haldoklása — neki és az egész világnak — amikor az egyre komorabb kráterben hirtelen világosság jelenik meg. A fény közeledik feléje — és ópiumos edénye megfelfelik ópiummal. Hong-Kop újra éled az üdvözítő pipák füstjén. Másnap megjelenik sajkáján a megsebzett Sárkány-Leány és im a sebéből kiszivárgó megalvó vér amaz ópium, amely a megelőző fényből pipája öblébe került. A vér-ópium füstje szerelmet ébreszt Hong-Kop szívében és Yu-Tcheng-Hoa is szereti őt, de istenek nem vallanak szerelmet... Hong-Kop szellemmé változik és bolyongani fog időtlen-időig, hasztalan keresve Yu-Tcheng-Hoát. Jaj annak, akivel találkozik. Halált jelent, ha csak Yu-Tcheng-Hoa megjelenése föl nem oldja a gonosz varázst...

Mi ez? Mitosz? Mese? Ópium-álmom? Ki tud erre választ?

Szeretem Claude Farrèret és egyben irtózom tőle! Akár az ópiumtól...

A jól értesültség hirnevének megmentéseért hozzátesszem, hogy a Kelet nyugati kultuszában a fentebb analizált és pszichológizált szempontokon kívül még a következők játszhattak szerepet:

1. Angliának és Franciaországnak számtalan fia él a gyarmatokon, konzulátusokon, hajókon, üzletekben Keleten. Nem különös tehát egyáltalán, ha akad köztük egy-egy irodalmi tehetség is.

2. Az olvasóknak valami új kell, valami egészen különös, soha nem olvasott. Az angol és francia olvasóközönség teheti ezt. Gazdag és nagyszámú. Íróknak megadják a módot arra, hogy éveket töltsenek a földkerekség bármely tájékán és nem két vonat vagy két hajó indulása között akarják megismerni a Keletet, mint Pásztor Árpád az utazási ösztöndíjból. Úgy kell neki, miért nem született angolnak vagy franciának. Ime itthon vagyunk! A távol Nyugat és messze Kelet közt (a pad alatt) Budapesten...

Lovag Ádám.

Akadhat-e ezek után valami kritérium a különféle zenék és publikumok elhatárolására? Tudunk-e oly közös szempontot találni, mely az összes zenei jelenség közt összekapcsolást ad? A hallgatók közt nem lehetett kiegyezést létrehozni, semmitsem lehet köztük megállapítani; a fanultság sem lehet kritérium, mert van kótanemtudó dilettáns, akit Beethoven hat meg, és viszont fanult zenész, aki nem jut odáig. De az élvezet sem, mert hogyan fogjuk meg kinek-kinek legkülönb élvezetét? A különféle zenéket sem tudnók pontosan elhatárolni; tánc-zene, operett-zene, opera, kamara-zene, szimfónia: egymásba nyúlnak jelenségeik, kölcsönöznek egymástól, egy nagy egészet alkot mindez. Úgy, hogy a mindben közöst kell alapul vennünk, a művekben a zene alapelemeit, a közönségben az élvezés tényét. Így kapjuk azt a fonalat, melynek ugyan nincsen leszögezhető eleje, a vége pedig a láthatatlanba vész, de mégis az egyetlen vezetőnk. Ez a zenét alkotó elemek komplikálódása. Nem mondhatjuk, hogy ez a zene már komplikált, az még nem az, és nem mérhetjük meg, mily fokra emelkedhetik ez a bonyolultság. Csak annyit látunk, hogy az összes elemek, ritmus, melódia, harmónia, forma a komplikálásra alkalmasak és hogy ez a komplikálás végbe is megy. Az említett elemek minden darabban megtalálhatók, ha tehát akad ember, ki az egyik darabot élvezzi, a másik pedig érthetetlen neki, ennek nem kereshetjük más okát, minthogy az elemek önmagukban és az egymással összeköttetésben megváltoztak. Esetleges exotikumnak vádját most ejtsük el, kerüljenek ki egyforma föltételű társaságból ama „meg nem értett” zenének az élvezői. Úgy fejezi ki magát az emberi gondolkodás jelen esetben, hogy ez az illetőnek már „nehéz”. Nem tudja követni, de miért? Tán mert egyszerűbb, mint amit még tud élvezni? Nem, hanem mert komplikáltabb. Szögezzük le: nemcsak hogy lehetségesek bonyolultabb és kevésbé bonyolult darabok, hanem vannak is; a komplikáltabb darabok élvezői komplikáltabb zenei intelligenciával rendelkeznek.

És most vissza kell térnünk a kezdetre: a komponálásnak sokféle módja van. Mi lehet oka, hogy a zeneirodalom ilyen mindjobban telített régiókon át halad, mi lehet oka, hogy van szerző, aki inkább komplikálja az elemeket, mint egy másik? Ha a kész kompozíció egy alapvető hangulat kifejtése, nem indokolhatjuk a kifejtés körülményeinek különbözőségét mással, mint a hangulatok különbözőségével. A hangulatok között vannak tehát a különbségek, melyek a kidolgozásban az elemek komplikálódásának fokozatait idézik elő. A bonyolultabb szerkezetek szerzője nem kell hogy esztétikailag